

1: 19: ADM: AHM: 141.82

FILOZOFICKÝ CHARAKTER HISTORICKÉHO MATERIALIZMU

JURAJ SUCHÝ

M

Marxistická filozofia v Československu sa od roku 1948 vyvíjala v najužšej súvislosti s výstavbou socialistického spoločenského zriadenia, ktoré bolo pôdou jej praktického uplatnenia i zdrojom najplodnejších podnetov jej tvorivého rozvoja. Po rokoch dogmatickej stagnácie vstúpila koncom päťdesiatych rokov i naša filozofia, podobne ako filozofia v ZSSR a ostatných socialistických štátoch, do obdobia, v ktorom obnova platnosti leninských princípov v teórii a praxi socializmu aktivizovala spoločenskovedné poznanie k plneniu nových náročných úloh. Rozvoj filozofie sa stal organickou zložkou celkového oživenia spoločenského myslenia, v rámci ktorého si nové empirické poznatky vyžadovali novú filozofickú systemizáciu, nové otázky pozitívnych vied nové odpovede filozofie. Na hlboko pozitívnom zmysle tohto oživenia nemohli nič zmeniť ani liberalistické a revizionistické tendencie, parazitujúce na okrajoch širokého prúdu tvorivého rozmachu spoločenskovedného poznania, zneužívané buržoáznymi komentátormi na skresľovanie jeho skutočnej povahy.

S postupom rokov vysupujú do popredia stále výraznejšie podstatné zdroje dynamického rozvoja spoločenského poznania v socialistických krajinách. Ukazuje sa, že trvalým stimulom tohto rozvoja sú potreby skúsenostnej registrácie nových skutočností a požiadavky teoretického riešenia nových problémov, nastoľovaných úspešným napredovaním socializmu v jednotlivých socialistických krajinách i v celosvetovom meradle. Práve tento komplexný charakter poznávacích podnetov, uvádzajúcich do pohybu spoločenské myslenie, vysvetľuje, prečo sa neaktivizoval iba obmedzený okruh politicky exponovaných spoločenskovedných disciplín a prečo myšlienková aktivizácia zasiahla celú oblasť spoločenského poznania, postavenú v súhrne pred totalitu kvalitatívne novej, dynamicky sa rozvíjajúcej socialistickej skutočnosti.

Je zákonité, že proces tvorivej aktivizácie spoločenského myslenia sa svojimi metodologickými potrebami a teoretickými dôsledkami nedotkol filozofie iba vo všeobecnosti, ale že mal osobitne prenikavý dosah práve pre oblasť filozofickej teórie spoločnosti. Prvá podnetná diskusia v oblasti marxistického sociálnofilo-

zofického myslenia, vyvolaná ohlasom na 2. vydanie učebnice *Historický materializmus*,¹ zaoberala sa najnaliehavejšími otázkami vznikajúcimi v tejto súvislosti, predovšetkým otázkami všeobecného racionálneho poznania spoločnosti ako predpokladu a rámca širokej akumulácie empirických poznatkov o spoločnosti, otázkami predmetu a metód historického materializmu, delimitácie poznávacích kompetencií medzi ním a pozitívnymi spoločenskými vedami a azda práve vďaka tejto meritórnosti svojho zamerania anticipovala značnú časť úloh, ktoré neskoršie nastolil pred spoločenské vedy v socialistických krajinách vývin socializmu po XX. zjazde KSSZ.²

Obsahový posun v rozvrhu poznávacích úloh marxistickej filozofie v novej spoločenskej situácii vniesol niektoré nové momenty aj do chápania jej predmetu a metód. Podobne ako v Sovietskom zväze sformovali sa postupne aj u nás dve hlavné polemické stanoviská, ktoré koncipovali predmet a metódy historického materializmu značne odlišným spôsobom. Prvé stanovisko aj naďalej nástojilo na filozofickom charaktere historického materializmu, ale nevedelo produktívne reagovať na metodologickoteoretické potreby búrlivo napredujúceho, skúsenostného spoločenského poznania. Naproti tomu druhé stanovisko sa snažilo tomuto poznaniu uvoľniť priestor a zaviazalo dokonca aj samu filozofiu plniť niektoré empirické poznávacie úlohy.

V spore týchto stanovísk sa len pomaly zmierňovala ich pôvodná protichodnosť. Kým prvé stanovisko sa vyznačovalo výrazne scholastickým prístupom k sociálnej funkčnosti filozofie a bolo pritom silno poplatné racionalizmu heglovského razenia, chápali predstavitelia druhého stanoviska funkčnosť filozofie síce širšie, ale iba s výraznými ústupkami empirizmu, ktorý pramenil v stúpajúcom sebedomí pozitívnych spoločenských vied, začínajúcich poskytovať spoločenskej praxi prvé osočné informácie. Len ako kuriozitu možno spomenúť, že najradikálnejších záverov v tomto smere sa vtedy paradoxne dožadoval práve filozof, totiž premeny historického materializmu z materialistického chápania dejín, t. j. filozofickej metodológie a teórie spoločenského vedenia v pozitívnu spoločenskú vedu, a to najmä v sociológiu.³

Keď v roku 1960 prišli Ladislav Hrzal a Karol Mácha k bilancovaniu výsledkov diskusie, mohli konštatovať, že väčšina diskutujúcich sa napokon zjednotila v presvedčení, že historický materializmus je špecifickou filozofickou disciplínou, že je potrebné rozvíjať formy pozitívneho spoločenskovedného poznania, najmä sociológiu a vedecký komunizmus, a že z uznania filozofického charakteru historického materializmu nevyhnutne vyplývajú aj závery pre povahu metód, ktoré má používať.⁴ V porovnaní s týmto výsledkom však viaceré otázky,

¹ *Istoričeskij materializm*, pod redakciou F. V. Konstantinova, 2-oje izdaniye, Moskva 1954.

² Prehľad a hodnotenie hlavných výsledkov tejto diskusie s osobitným zreteľom na vzťah filozofie a sociológie, chápaný ako vzťah všeobecnej a špeciálnej formy spoločenského poznania, prináša Rožinov Úvod do marxistickej sociológie. (ROŽIN, V. P.: *Vvedeniye v marksistskuju sociologiju*, Leningrad 1962.)

³ Pozri SVITAK, I.: K niektorým otázkam metod historického materializmu, *Filosofický časopis*, 1955, č. 4.

⁴ HRZAL, L. — MÁCHA, K.: *Předmět a metoda historického materialismu*, Praha 1961, s. 19–23.

ktoré diskusia vyniesla na verejné posúdenie, neboli uspokojivo uzatvorené, a to ani na tej úrovni riešenia, aké vtedajší rozvoj spoločenského poznania u nás bezpochyby pripúšťal. Platilo to najmä o otázkach so zásadným metodologickým významom pre ďalší rozvoj marxistickej filozofie u nás a pre ustálenie jej väzieb k pozitívnym vedám i kultúrnej tvorbe v našej spoločnosti, teda o otázkach ovplyvňujúcich napokon celkové predstavy o mieste a poslaní filozofie v komplexe socialistickej kultúry. Celková neujasnenosť názorov na vzťah teórie a empirie v spoločenskom vedomí, na vzťah ideológie a vedy, na diferenciáciu spoločenského poznania a delbu kompetencií medzi jeho jednotlivými disciplínami, na špecifickosť nimi používaných metód, na rozloženie úrovni systemizácie spoločenských poznatkov a na ich vzájomnú korešpondenciu i na vzťah vlastného vedenia k morálno-politickým a estetickým hodnotám stala sa neskoršie limitujúcim činiteľom snáh o cielavedomý prístup k rozvoju našej filozofie a o konštruktívne uplatnenie jej vplyvu na nefilozofické štruktúry nášho kultúrneho vývinu v šesťdesiatych rokoch a na náš spoločenský život vôbec.

Filozofovia v Československu nevyužili významnú príležitosť k principiálnemu riešeniu týchto otázok v čase, keď sa závažné spoločenské problémy socialistickeho vývinu u nás iba zauzlovali a keď sa správne teoretické postoje mohli stať osožnou platformou ich registrácie a riešenia, skôr ako prerástli v otvorené konflikty. Obsažné riešenie konkrétnych problémov socialistickej výstavby spoločenskovedným poznaním bolo tak vinou filozofie do značnej miery blokováné už v samých metodologicko-teoretických predpokladoch a ideologická absencia istej časti nášho filozofického frontu bezprostredne uvoľňovala cestu krátkodobým prakticistickým riešeniam, ktoré sa napokon zákonite dostali do rozporu s celkovou programovou orientáciou komunistického hnutia.

Keď koncom šesťdesiatych rokov došlo k obnoveniu diskusie so zjavným dôrazom na práve spomínané otázky, nachádzala sa už marxistická filozofia u nás vinou váhavosti a nerozhodnosti časti jej predstaviteľov v defenzívnom postavení voči silnejúcemu tlaku spoločenskovedného a umeleckého frontu, ktorý jej podsúval unáhlené a jednostranné riešenia. Tento tlak vonkoncom nebol poznačený iba jednostrannosťou empirických, praktických či esteticko-moralizujúcich hľadísk, z ktorých vychádzal, ale negatívne sa doňho premietali aj ideologické faktory, nasilu skracujúce súvislosti medzi vývinom sociálnej filozofie a okamžitou politickou situáciou v krajine. Najmä v krajných názoroch, zachádzajúcich do bagatelizácie historického materializmu alebo sa dožadujúcich jeho odideologizovania a normatívnej neutralizácie ako predpokladov jeho „zvedčenia“, zasahovali do diskusie napokon otvorene rozkladné vplyvy buržoázneho myslenia, zastierajúce väčšinou len povrchné svoje protisocialistické zámery.

Postavenie historického materializmu v sústave socialistickeho spoločenského poznania bolo v novej fáze diskusie mimo očakávania vystavené výpadom nielen zvonka, zo strany pozitívneho vedenia, ale aj znútra, zo strany systémových zložiek filozofického myslenia. Táto skutočnosť, výrazne odlišujúca druhú fázu diskusie o všeobecných otázkach spoločenského poznania od prvej, bola prevažne dôsledkom nekritickej recepcie nemarxistických filozofických podnetov, ktoré na pôde našej filozofie vytvárali enklávy rôznych disciplinárnych absolutizácií

a cudzích metodologických — najmä fenomenologických, existenciálnych, neoheglovských a psychoanalytických — postupov.

Aj tentoraz však prichádzal hlavný kritický tlak proti historickému materializmu ako sociálnej filozofii marxizmu zo strany pozitívneho spoločenského poznania, absolutizujúceho tie alebo iné čiastkové výsledky, dosah tých alebo iných páčivých problémov, či účinnosť a použiteľnosť istých módných metód. Konkrétna podoba tohto tlaku kolísala od prípadu k prípadu, ale v podstate závisela od toho, či korenil v komprehenzívnych spoločenských vedách, ako je sociológia, politológia, sociálna psychológia či historiografia, alebo či vychádzal z okruhu formálnych disciplín typu kybernetiky, systemológie, komunikačnej teórie alebo semiotiky. V prvom prípade mala kritika podobu pozitivistického empirizmu a vytýkala historickému materializmu špekulatívnosť, abstraktnosť zovšeobecnení a faktickú vyprázdnenosť teoretických vývodov. V opačnom prípade nadobúdala podobu formalistického a analytického racionalizmu a napádala historický materializmus pochopiteľne za niečo celkom iné — za prílišnú faktografickosť, empirickú špecifickosť, nedostatok konzistentných zovšeobecnení a vôbec nízky stupeň univerzality poznatkov.

Presahuje možnosti danej stati určiť vecne a presne hranice, za ktorými oprávnená miera kritiky dogmatických nedostatkov v marxistickej sociálnej filozofii prerastala v ideovú diverziu jej metodologických a teoretických základov. Sústredené skúmanie si bude tiež vyžadovať určenie rozmedzia, za ktorým sa v jednotlivých prípadoch kritická recepcia heterogénnych podnetov menila v eklektickú spreneveru dialektikomaterialistickým zásadám historického materializmu. Množstvo významových rovín a osobitných súvislostí, v ktorých sa v priebehu diskusie nastoľovali základné otázky marxistickej sociálnej filozofie, si okrem toho bezpodmienečne vyžaduje diferencujúci — pokiaľ ide o význam otázok i čas ich riešenia — prístup, ktorý by sa vyvaroval unáhleného vyvodzovania politických kvalifikácií z čiastkových postojov, vytrhnutých z celkových súvislostí. Napokon ani zo samej frekvencie filozofických či špecifických poznávacích postupov nemožno robiť závery o ich spoločenskej funkčnosti bez zreteľa na ich konkrétne súvislosti, pretože scholastickosť a akademizmus nie sú v spoločenskom poznaní menším zlom ako empirizmus či formalizmus.

V priebehu diskusie sa čoraz zreteľnejšie ukazovalo, že jadrom sporu je otázka filozofickosti historického materializmu, chápaná nielen ako otázka priznania či nepriznania filozofického charakteru historického materializmu, ale aj ako otázka konkrétnej explikácie jeho významu.

Filozofickosť historického materializmu, chápaná ako otázka podstaty a zmyslu jeho filozofického charakteru, je otázkou, ktorú nastoľujú už samy okolnosti vzniku a vývinu marxizmu v myslení jeho zakladateľov. Historická analýza pôvodných textov, v ktorých boli formulované základné myšlienky materialistického chápania dejín, ukazuje, že je v nich potrebné rozlišovať dve rozdielne myšlienkové vrstvy teoretickej konštitúcie historického materializmu, abstraktno-všeobecnú a konkrétne-špecifickú vrstvu. Práve existencia týchto vrstiev je hlavným prameňom protichodných tendencií v interpretácii historického materializmu ako ucelenej sústavy spoločenského vedenia.

V perspektíve svojich filozofických zdrojov javí sa historický materializmus ako filozofická disciplína, dovŕšujúca tematickú výstavbu materialistickej ontológie rozšírením jej princípov na oblasť spoločenského bytia. Naproti tomu v perspektíve svojich empirických zdrojov vystupuje historický materializmus ako teoretický systém, zhodnocujúci najnovšie poznatky vývinu kapitalistickej spoločnosti z hľadiska emancipácie jej štrukturálnej zložky — robotníckej triedy. Úzka funkčná korešpondencia filozofických a empirických prvkov v textoch, v ktorých kryštalizovali základné myšlienky historického materializmu, vylučuje chápať uloženie zmienených myšlienkových vrstiev v teoretickom systéme historického materializmu mechanicky. Dialektická povaha ich vzájomnej súvislosti vyúsťuje koniec koncov v nerozlučnosť väzby, v ktorej vznik materialistického chápania dejín tvorí všeobecné metodologicko-teoretické základy objektívneho spoločenského poznania v pozitívnom zmysle slova a toto poznanie, naopak, poskytuje spätne skúsenostný materiál pre rozvinutie východiskovej materialistickej koncepcie dejín v ucelenú materialistickú filozofiu spoločnosti.

V tomto zmysle hovorí napríklad Lenin o historickom materializme ako o „jedinom vedeckom chápaní dejín“,⁵ ako o filozofickej hypotéze, ktorá „... pozvnieš' a sociológiu na úroveň vedy“ a priamo umožnila „vznik vedeckej sociológie“.⁶

Napriek tomu, že tieto a iné Leninove formulácie zreteľne rozlišujú medzi filozofickým východiskom a jeho vedeckými dôsledkami, poslúžili práve ony ako argumenty v prospech stanoviska, ktoré považuje historický materializmus za filozofiu a vedu súčasne, za takú formu teoretického myslenia, ktorej charakter *vedeckej* filozofie spoločnosti dovoľuje plniť úlohy všeobecnej sociologickej a teda teoretickej vedy.

Bolo by určite zjednodušovaním problematiky vzniku marxizmu, keby sme sa pokúšali vysvetliť prítomnosť konkrétnej špecifickej myšlienkovvej vrstvy v procese formovania marxistickej teórie tak, že ju vyhlásime za náhodný nesúrodý prvok, ktorý síce zvonka podopiera vlastný sled filozofického vyvodzovania ako dokresľujúce historické odbočenie, skúsenostná sondáž či príklad, ale napokon predsa len narúša vnútornú súvislosť filozofickej úvahy. Tým viac sa ukazuje potrebné venovať zvýšenú pozornosť interpretácii a významovej diferenciacii pojmov, ktoré bežne používame ako synonymá. Aj Leninove použitie pojmov odhaľuje rozdiely súvisiace s vývinom ich obsahu. Marx s Engelsom označovali svoj prínos k materialistickej ontológii v oblasti interpretácie spoločenskej skutočnosti ako „materialistické chápanie dejín“, ktorého podstatou bol materialistický princíp výkladu skutočnosti. Neskoršie, keď sa dialektikomaterialistická ontológia spoločenského bytia stala filozofickým východiskom pozitívneho spoločenského poznania zásluhou socialisticky orientovanej inteligencie v 90. rokoch minulého storočia, nazval Engels v známych „listoch o historickom materializme“⁷ tento princíp „historickým materializmom“ so zámerom odlíšiť jeho komplexnú

⁵ LENIN, V. I.: Kto sú priatelia ľudu, Spisy I, Bratislava 1962, s. 127.

⁶ Tamtiež, s. 125.

⁷ Pozri ENGELS, B.: Čtyři dopisy o historickém materialismu, Praha 1933.

teoretickú povahu od jednostranných mechanistických dezinterpretácií, reduktujúcich ho iba na rozmer ekonomického determinizmu.

Spätnou teoretickou integráciou spoločenského vedenia, získaného pozitívnym spoločenským poznaním opierajúcim sa o uvedený filozofický princíp, začala sa ešte zásluhou samého Engelsa rozrastať jeho teoretická argumentácia až do rozmerov ucelenej filozofickej koncepcie spoločenskej skutočnosti, akú dnes máme na mysli pod pojmom „historický materializmus“. Táto koncepcia je menej všeobecná a oveľa konkrétnejšia ako pôvodné materialistické chápanie dejín, ako ho poznáme zo základných Marxových a Engelsových prác obdobia vzniku marxizmu. A to už preto, že nepristupuje k sociálnej skutočnosti prevažne z dynamického, historického hľadiska, ako to bolo charakteristické pre úlohy filozofie dejín, ale interpretuje túto skutočnosť v dialektickej jednote diachronického a synchronického aspektu jej existencie, v jednote jej štrukturálnej výstavby a jej dejinného pohybu. Historický materializmus sa tým zaradil do systému marxistickej filozofie ako aplikovaná ontológia a teda ako konkrétna disciplína filozofie, plne zrovnateľná s inými filozofickými disciplínami, pravda, predsa so špecifickým postavením teoretickej pôdy, umožňujúcej interpretáciu všetkých sociálnych javov a tým aj svojho abstraktnejšieho ideového rámca — samej ontológie.

Toto riešenie, ku ktorému sa v priebehu diskusie u nás približovali viacerí diskutéri, a to nielen z radov filozofov, vyvolávalo na strane istej časti oponentov pochybnosti, či sa dôslednou interpretáciou historického materializmu ako filozofickej disciplíny neoslabujú metodologické väzby marxistickej filozofie k spoločenskému poznaniu a neuvolňuje sa tak priestor pre empiristické tendencie. V tejto súvislosti sa opätovne hájil hybridný model historického materializmu ako sociálnej filozofie, zahrňujúcej v sebe pozitívne poznanie v podobe „sociologických prieskumov“ a empirického spoločenského poznania určitého typu a istého stupňa všeobecnosti. Výstižná Siráckeho argumentácia z roku 1968, publikovaná po previerke časom opätovne v roku 1970, odhaľuje hlavný nedostatok tohto stanoviska. „Vieme“, píše Sirácky, „že mnohé učebnice historického materializmu sú zväčša koncipované ako suma vnútorne logicky a systémovo nespojených faktov, poznatkov a aplikovaných politických poučiek — často len v podobe téz alebo propagačných hesiel — zo širokého rámca filozofie, sociológie, politickej ekonómie, dejín robotníckeho hnutia, teórie práva, politickej vedy a praxe, vedeckého komunizmu, etiky a iných vied. V učebniciach historického materializmu nie sú rozpracované základné spoločenské a ani filozofické kategórie. Vo väčšine prípadov je to programové zoskupenie látky apologetického charakteru, často len formálne z hľadiska výučby. Nie je to ani filozofia ani sociológia.“⁸

Vývin spoločenskovedného myslenia u nás dal v posledných rokoch plne za pravdu kritickému tónu Siráckeho stanoviska, ktoré sa dožaduje dôsledného a jasného rozdelenia poznávacích právomocí v oblasti spoločenského poznania ako podmienky účinného uplatnenia metodologických funkcií historického materializmu voči konkrétnemu — predovšetkým sociologickému — výskumu. Histo-

⁸ SIRÁCKY, A.: Sociológia a integrácia vied, Bratislava 1968, s. 79; Filosofie a sociologie v systéme věd o člověku, Filosofický časopis, 1970, č. 6, s. 895.

rický materializmus ako sociálna filozofia je príliš všeobecnou rovinou spoločenského vedomia, aby bolo možné z jeho úrovne poskytovať vecnú a plodnú metodologickú pomoc konkrétnemu spoločenskému poznaniu. Recidívam živelne vznikajúcich vln empirizmu sa dá zabrániť iba plným rozvinutím hierarchie teoretickej generalizácie v systéme spoločenského poznania a rešpektovaním svojbytného poslania všetkých jeho úrovní, bez ohľadu na to, ako sa tým „komplikuje“ klasifikačná schéma tohto poznania.

V konfrontácii s tradičnými stanoviskami sa ako najproduktívnejšie východisko z diskusie o poznávacom statuse historického materializmu ukázali názory J. Cvekla, vyslovené v zborníku *Historický materializmus*⁹ v kapitole „O predmete a metóde historického materializmu“, o ktorej recenzent práce L. Hrzal plným právom uviedol, že „... z koncepcného hľadiska prináša rad podnetov a má... základný význam pre ďalšiu prácu v historickom materializme“.¹⁰ Okrem iného aj preto, lebo odhaľuje vlastné jadro sporu, vnútri i mimo marxizmu, spočívajúce v spôsobe chápania vzťahu človeka a spoločnosti. „Ak nie je dostatočne rešpektovaná a uznávaná spoločenská podstata jedinca a ak sa spoločenský život chápe ako niečo voči človeku vonkajšie“, píše Hrzal, „potom sociológia a jej základná problematika, ako ukazuje Cvekl, nemá filozofickú povahu o nič viac ako napríklad biológia. A naopak, ak sa spoločenskosť chápe ako vlastný atribút existencie človeka, potom nevyhnutne zasahuje problematika všeobecnej vedy o spoločnosti do filozofie, je jej súčasťou a nemôže sa chápať ako jedna z mnohých špeciálnych vied o spoločnosti“.¹¹

Prednosťou tohto stanoviska je — ako vidno — že nezdôvodňuje filozofickosť historického materializmu iba gnozeologicky a formálne, stupňom všeobecnosti jeho poznatkov, na čo sa spravidla súhlasná argumentácia obmedzuje, ale aj ontologicky, komprehenzívne, charakterom poznania a jeho významom pre interpretáciu človeka a filozofovania ako ľudského prejavu. Presvedčivo ukazuje nielen na nevyhnutnosť diferenciácie medzi sociálnou filozofiou a pozitívnym spoločenským vedením, ale umožňuje tiež racionálne interpretovať postavenie historického materializmu v štruktúre samej marxistickej filozofie. Aj keď je možné kriticky posudzovať niektoré stránky Cveklovej interpretácie štruktúry marxistickej filozofie, nedá sa jej uprieť konzistentnosť chápania vzťahu dialektického a historického materializmu, ktorá nenašráha na neprekonateľné ťažkosti historickej povahy, keď má uviesť ich logickú súvislosť do vzťahu s faktografiou ich vzniku. Z jestvujúcich koncepcií štruktúry tradičnej marxistickej filozofie, ktorá subordinuje historický materializmus dialektickému, a z netradičných, z ktorých jedna jednoducho priraďuje dialektický a historický materializmus k sebe ako eventuality všeobecného poznania bytia, a druhá zaraďuje historický materializmus za objektívnu a subjektívnu dialektiku ako kvalitatívny variant objektívnej dialektiky,¹² má bezpochyby Cveklovo stanovisko najpresvedčivejšiu argu-

⁹ *Historický materializmus*, Praha 1965.

¹⁰ HRZAL, L.: *Koncepcní otázky historického materialismu*, Nová mysl, 1966, č. 3, s. 45.

¹¹ Tamtiež, s. 45.

¹² Pozri NARSKIJ, I. S.: *Ješčo raz o predmete i funkcijach filosofii marxizma*, Filosofskije nauki, 1971, No 1, s. 90.

mentáciu a najkonkrétnejší obsah. Vychádza z formálnej diferenciácie systému filozofického poznania na tri základné filozofické disciplíny — ontológiu, gnozeológiu a metodológiu — a určuje dialektický materializmus ako všeobecnú ontológiu, ktorej sú podradené dve ontologické aplikácie: historický *materializmus* a *dialektická* filozofia prírody, ktoré práve vo vzájomnej súvislosti a len vďaka nej nadobúdajú vlastnosti odlišujúce ich od analogických tradičných filozofických disciplín, idealistickej sociálnej filozofie dejín na jednej strane a mechanistickej prírodnej filozofie na strane druhej.

Práve v socialistickej spoločnosti, ktorá si kladie za cieľ *uvedomelé* riadenie spoločenského vývinu v záujme *kolektívnej* subjektivity svojich členov, musia neobyčajne ostro vynikať otázky *všeobecnej teórie a metodológie* spoločenského poznania, otázky ultimatívneho filozofického zovšeobecnenia špeciálneho spoločenského vedenia. Filozofická úroveň spoločenského vedenia stáva sa v tejto súvislosti jediným pólom dostatočne obsiahlej, ale súčasne aj primerane koncíznej generalizácie poznatkov, chrlených „informačným výbuchom“ spoločenských vied, bez pomoci ktorého je dnes už prakticky nemysliteľná interdisciplinárna a supradisciplinárna komunikácia búrlivo sa rozrastajúceho množstva pozitívnych poznatkov. Dosiahnutie takejto úrovne všeobecnosti poznania stelesňuje však tiež, a to predovšetkým, základnú podmienku praktickej realizácie spoločenského vedenia, pokiaľ dejiny nechápeme ako technokratickú manipuláciu ľuďmi, ale ako proces ich dejinnej sebarealizácie, ako uvedomelé uskutočňovanie budúcnosti človeka jeho vlastnými spoločensky koordinovanými silami. Svetonázorové pochopenie historických cieľov komunistického hnutia jeho nositeľmi, v ktorom historický materializmus ako sociálna filozofia plní svoje nezastupiteľné poslanie, je napokon jednou zo základných výchovných úloh komunistickej politiky, ktorá nespája svoje úspechy so zásluhami jednotlivcov, ale s uvedomelou historickou aktivitou širokých revolučných mas. Historický materializmus dovŕšuje tak svoju integratívnu funkciu generalizačného a systematizačného poľa objektívneho spoločenského vedenia tým, že ho subjektívne zhodnocuje ako svetonázorovú motiváciu spoločenského konania.

Situácia, v ktorej sa dnes tvorivé rozvinutie teoretického systému historického materializmu stáva základnou podmienkou úspešného uplatnenia jeho metodologickej funkcie, a to tak vo vzťahu k spoločenskému poznaniu, ako aj vo vzťahu k spoločenskej praxi, má viac ako len poznávaciu determinantu. Napriek tomu kľúčom k riešeniu nahromadených problémov je bezpochyby práve pokrok v oblasti teórie spoločenského poznania, v dialektickom sprostredkovaní vzťahu empirie a teórie, jedinečného a všeobecného, konkrétneho a abstraktného, sociálneho a mikrosociálneho aspektu, ktorého zanedbanie sa môže stať pri dnešnom zaostávaní teoretickej práce v marxistickej sociálnej filozofii prekážkou rýchleho napredovania a správnej orientácie socialistickeho spoločenského poznania vôbec. K tomuto záveru dospievajú tiež G. Glezerman, V. Kelle a N. Pilipenko, keď konštatujú, že „... na styku historického materializmu a rôznych špeciálnych spoločenských vied vznikajú vážne problémy. Od ich riešenia závisí v mnohom efektívnosť uplatnenia metodológie historického materializmu v konkrétnych spoločenských vedách. Týmto problémom sa dlhý čas nepripisoval

potrebný význam. Kým sa v skúmaní filozofických otázok prírodovedy u nás dosiahli isté úspechy, práca zjednocujúca odborníkov v oblasti historického materializmu a konkrétnych spoločenských vied sa fakticky začala len v posledných rokoch a napreduje pomalšie, ako je to potrebné¹³.

Tvorivé, principiálne marxistické riešenie otázok teoretickej a metodologickej povahy, ktoré od Leninových čias navršil pred historický materializmus vývin socialistickej spoločnosti a rozrastajúce sa potreby jej poznania, je zjavne prvoradou úlohou nápravy neuspokojivého stavu v oblasti všeobecného spoločenského poznania. V tomto zmysle je nevyhnutné kriticky sa vrátiť k doterajšiemu priebehu teoretickej diskusie o predmete a metóde historického materializmu aj u nás a vyvodíť z neho závery, ktoré podmieňujú aktivizáciu marxistického sociálno-filozofického myslenia v živom kontexte s aktuálnymi potrebami socialistickej výstavby v našej krajine.

ФИЛОСОФСКИЙ ХАРАКТЕР ИСТОРИЧЕСКОГО МАТЕРИАЛИЗМА

Юрай Сухи

Марксистская философия в Чехословакии с 1948 года развивалась в тесной связи со строительством социалистического общественного строя, который наряду с почвой для ее практического использования предоставлял ей также идейные стимулы к творческой активности. Тем более это относится к развитию исторического материализма как к марксистской философской теории общества, для которой социалистические цели составляют имманентное ценностное отношение.

В статье дается оценка двум большим дискуссиям об общих вопросах общественного познания, о предмете и методах исторического материализма, которые в общем можно отнести к пятидесятым и шестидесятым годам. Недорешенность ключевых вопросов первой дискуссии явилась главной причиной возобновления дискуссии в шестидесятые годы, когда марксистская философия оказалась под возрастающим давлением общественнонаучного и художественного фронта, который, исходя из эмпирических, практических или эстетико-морализаторских позиций, требовал необдуманных и односторонних решений. Особенно в случае крайних взглядов, доходящих до умаления значения исторического материализма или требующих деидеологизировать его как условие его „саентификации“, на дискуссию оказывало, наконец, разлагающее влияние буржуазное мышление, которое лишь внешне скрывало свои антисоциалистические намерения.

И в первом и во втором случае ядром спора являлся вопрос философичности исторического материализма, имеющий свои корни в существовании двух слоев исторического материализма — абстрактно-всеобщего и конкретно-специфического, философского и эмпирического. Если в перспективе первого слоя исторический материализм представляется как материалистическая онтология общества, в перспективе второго слоя — как обобщение противоречий и классовой борьбы капиталистического общества.

Гибридное решение, стремящееся к компромиссу на основе приведенного и понимающего исторический материализм как социальную философию, которая одновременно выполняет и эмпирические познавательные функции социологического характера, оказалось, однако, слишком противоречивым для того, чтобы оно могло считаться окончательным завершением дискуссии. Поэтому продолжение дискуссии в настоящее время является в равной мере необходимым и полезным, что следует лишь приветствовать.

¹³ GLEZERMAN, G. — KELLE, V. — PILIPENKO, N.: Istorickýj materializm — teorija i metod náučného poznánija i revolúcionného dejstvija, Kommunist, 1971, No 4, s. 67.

Juraj Suchý

The Marxist philosophy has developed in Czechoslovakia since 1948 in a close connection with the building up of the socialist system that accorded it both a ground for practical application and impulses of ideas for creative activity. This is even more valid for the development of historical materialism as the Marxist philosophical theory of society, for which the socialist aims represent the immanent attitude of values.

In the paper two extensive discussions that can be situated abruptly in the 1950s and 1960s are assayed: those about the general questions of social knowledge, about the object and methods of historical materialism. Not having solved the key questions of the first discussion was the main cause of a renewed discussion in the sixties when the Marxist philosophy was exposed to the increasing pressure of the social-scientific and artistic front that demanded hasty and onesided solutions on the basis of empirical, practicist or aesthetic-moralizing standpoints. Especially in the extreme opinions, minimizing historical materialism or demanding its departure from ideology as a precondition of its „scientification“, the paralyzing influences of bourgeois thinking hiding its antisocialist intentions, intruded finally the discussions.

The core of the argument was represented, in both cases, by the question about the philosophical character of historical materialism that has its roots in the existence of two layers of thought of the constitution of historical materialism: the abstract-general and the concrete-specific, the philosophical and the empirical. If in the perspective of the first layer historical materialism appears as the materialist ontology of society, in the other perspective it appears as a generalization of the contradictions and of the class struggle in the capitalist society.

The hybrid solution that attempts at a compromise on the basis of the above referred reality and sees historical materialism as a social philosophy that, at the same time, fulfills also the empirical cognitive functions of a sociological character, has proved itself too contradictory to be considered as a final outcome of the discussion. A continuation of the discussion is at the present time equally inevitable and it ought to be welcomed.